

Уманець А.В.

**Кам'янець-Подільський державний університет, м.Кам'янець-
Подільський**

**ВІДТВОРЕННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ І.КАНТА У
ЛІНГВІСТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ В.ФОН ГУМБОЛЬДТА.**

Сучасний науковий поступ, базуючись на інтерпретативних методологіях постмодернізму охоплює широке коло релевантних проблем багатьох наук, які спочатку *parti pris* мали інші цілі. Результати теперішніх досліджень представляються як синтез досліджень мови, філософського, логічного, психологічного дискурсів, викреслюючи нові перспективи аналізу парадигми наукового світобачення.

Отже, у даній статті подається один із аспектів такого аналізу – інтерпретація лінгвістичної концепції В. фон Гумбольдта у світлі філософської теорії І.Канта.

З'ясувавши вклад В. фон Гумбольдта у розвиток сучасної науки, подається еволюція його ідей сучасними лінгвістичними школами, які корелюють з неокантіанською філософією.

Ключові слова: інтерпретативні методології, постмодернізм, дискурс, наукова парадигма світобачення.

Серед безсумнівних здобутків сучасних досліджень лінгвістів, логіків, філософів і психологів є, насамперед, визнання того, що відносини між суб'єктом і об'єктом пізнання враховують не лише фрагментарний опис світу та інтенційні установки, а й розмаїтий спектр діяльності щодо їх зміни, перетворення концептів, що використовуються при категоризації і квантуванні тривимірного мовного простору, способів його мовної вербалізації. Безперечно, класичними філософсько-лінгвістичними концепціями геніального німецького вченого В. фон Гумбольдта (1767 - 1835), які формувались здебільшого під впливом основних положень німецьких філософів, зокрема знаменитого І.Канта, був закладений

фундамент цих досліджень. Синтез натуралістичного і діяльнісного принципів вивчення людини – соціуму і її мови, домінування панхронічного погляду на розвиток мови у працях В. фон Гумбольдта залишаються пріоритетними напрямками.

Своїм дослідженням мови В. фон Гумбольдт доводить, що “язык не является произвольным творением отдельного человека, а принадлежит всегда целому народу”, “язык становится великим средством преобразования субъективного в объективное, переходя от всегда ограниченного индивидуального к всеобъемлющему бытию”, “языки являются не только средством выражения уже познанной действительности, но, более того, и средством познания ранее неизвестной” [5, с.83]. Це підтверджує, що сутність теоретико-методологічної бази вчення видатного науковця складає антропологічний підхід до мови, який на даному етапі сьогодення об’єднує цілу федерацію сучасних дисциплін (лінгвістику, філософію, логіку, психологію, антропологію, нейронауку, теорію штучного інтелекту) антропоцентричною спрямованістю на вивчення свідомості, мислення, духовно-практичної діяльності людини.

В. фон Гумбольдта традиційно вважають кантіанцем. Його лінгвістичні ідеї виникли як реакція на механістичну концепцію мови, її універсалії, що ґрунтовно розвинули філософські погляди вченого під впливом І.Канта. І.Кант залишив науковий спадок не лише у філософії і космогонії, але й у логіці, математиці, теоретичному природознавстві, етиці та естетиці (всього 23 томи, не рахуючи листів). Він вперше в історії філософії показав, що об’єкт – це не річ, що зовнішньо протиставляється йому. Предметність, функція об’єктивізації – це форма діяльності суб’єкта, і поза предметами, що пізнаються, не існує самого суб’єкта [7, с.10]. В трактуванні В. фон Гумбольдта “посредством субъективной деятельности в мышлении образуется объект... Деятельность чувств должна объединиться с внутренним духовным процессом, и лишь эта связь обуславливает возникновение представления, которое, противопоставляясь субъективному

моменту, превращается в объект, но посредством нового акта восприятия опять становится субъективным” [6, с.97]. Проте стверджуючи, що первинними є речі матеріального світу, І.Кант розвиває концепцію про явища та речі, що існують самі по собі – “речі у собі”, які залишаються поза простором і часом, непізнаними [8]. “The categories...do not apply to whatever lies beyond the ideal constructions of the mind. Kant, calls what lies beyond “things-in-themselves, in contrast to things as they appear to us: Noumena as opposed to Phenomena” [12, с.89].

Описуючи природу і якості мови, її форму, В. фон Гумбольдт також вважає, що вони не можуть бути пізнані у повній сукупності чи системі: “Но так как нам не дано познать форму языка во всей её сукупности только по отдельным проявлениям, то нам не остаётся ничего другого, как формулировать её регулярность в виде мертвого общего понятия...” [6, с.92]. Метафізичне протиставлення Кантом чуттєвості і розуму, “конститутивної” функції категорій і “регулятивної” функції ідей переформується з гумбольдтськими концепціями “розуміння” і “духовної діяльності”.

Надзвичайно цінними є теорії І.Канта, які, не відтворюючи самі по собі мовознавчі положення, безпосередньо стосуються теперішнього семіологічного напрямку мовознавства про те, що різні мови світу використовують різні знаки, але вони мають однакові значення. Структура думки однакова для всього людства [12, с.87]. В. фон Гумбольдт, розвиваючи ці ідеї, висловлює важливу для соціологічних досліджень думку про те, що “язык всегда развивается только в обществе”, “преобразованное в слово представление перестаёт быть исключительной принадлежностью лишь одного субъекта. Переходя к другим, оно становится общим достоянием всего человеческого рода” [6, с.97]. Таким чином, розробляються актуальні проблемні питання життя знаків у житті суспільства.

Досліджуючи гносеологічні проблеми, І.Кант виділяє апіорне і апостеріорне знання. Раціональний зміст кантівської тези про “існування синтетичних суджень аріогі”, розкриваючи невичерпний потенціал

людських пізнавальних здатностей, обґрунтовується важливою для діалектики тезою про те, що суб'єкт не пасивно сприймає понятійний світ чи заданий світ сприйняття, а є активним, створюючи нові знання. Аналізуючи мову, В. фон Гумбольдт підтверджує діалектику взаємозв'язку та взаємопереходу стадій пізнання, підкреслюючи, що “языки являются не только средством выражения уже познанной действительности, но, более того, и средством познания ранее неизвестной” [5, с.83]. Мова не є мертвим продуктом (Erzeugnis), а творчим процесом, творінням (Erzeugung). Звідси формулюється знаменита класична формула В. фон Гумбольдта: “Язык есть не продукт деятельности (ergon), а деятельность (energeia)” [6, с.91]. Два грецьких слова “ergon” і “energeia” з того часу використовувались і розглядаються без перекладу як терміни, а розуміння мови в якості “energeia” було якісно новим у науці про мову [1, с.69].

У той час як І.Кант вважає, що знання є синтезом відчуттів з поняттями, В. фон Гумбольдт також прагне в'яснити, як при допомозі апріорних форм розуму утворюється мова і досягається єдність окремих мов: “порождение языка есть синтетический процесс в самом точном понимании этих слов, так как синтез создаёт нечто, чего не было ни в одной из связанных частей” [3, с.43].

З поняттям “мовного синтезу” і творінням за концепцією В. фон Гумбольдта корелює поняття “форми мови”. Причому форма мови трактується не як граматична форма. Вона відтворюється в найменших елементах мови. Це є синтез окремих елементів у їх духовній єдності, і “нам не дано познать форму языка во всей её совокупности и цельности” [6, с.92]. Матеріально виражені мовні форми – результат діяльності духу мови. Дух мови творить мову за певними законами, який визначає її своєрідність [10, с.25]. В. фон Гумбольдт розрізняє “внутрішню форму мови” (innere Sprachform) як глибинний принцип її творіння, що визначає всю оригінальність мовної організації, і “зовнішню форму мови” (звукову,

граматичну і т.п.), у якій проявляється і втілюється внутрішня форма, не фіксує у жодній із частин цієї форми.

Діалектика мови проявляється у антиноміях В. фон Гумбольдта. Деякі з них базуються на філософських поглядах І.Канта, як наприклад, антиномія “мова як засіб об’єктивації і стимул думки того, хто слухає”. Мова об’єктивує думку, що виникла у суб’єкта. Але мовлення - суб’єктивне, бо навіть той, хто слухає, сприймає інформацію, немовби по-новому відтворюючи її у собі. У той же час, І.Кант писав: “мыслить – значит говорить с самим собой, слышать себя самого” [9, с.474].

Інша антиномія В. фон Гумбольдта - “розуміння і нерозуміння” також концептуально маркована кантівською філософською концепцією. Оскільки мова розвивається у суспільстві, людина розуміє себе згідно того, що її слова зрозумілі також і іншим. Однак все ж існують відтінки значень, що можуть спричинити нерозуміння. За основу цієї антиномії було взято положення І.Канта про віддаленість понять людей, які розмовляють однією і тією ж мовою.

Згідно І.Канту спроба розуму дати теоретичну відповідь на питання про світ як одне ціле спричиняє протиріччя у відповідях, які можуть, на перший погляд, взаємовиключати одна одну. В. фон Гумбольдт, наслідуючи І.Канта, доводить, що спроба розуму дати відповідь на те, що таке мова, спричиняє виникнення антиномій, які, розкриваючи сутність мови, характеризують її з протилежних сторін [1, с.327-328]. В. фон Гумбольдт намагався проникнути в таємницю мови, – вважаючи, що вона спричиняє регулюючий вплив на поведінку людини і не є лише засобом для вираження чи повідомлення думок-матриць або ж взаєморозуміння, що не має зв’язку з процесом формування думки. Його антиномії мови є діалектичними, а лінгвістичні ідеї розвивались багатьма поколіннями мовознавців. Формула Ф. де Сосюра “Мова – форма, а не субстанція” [11, с.143; с.155] виходить із концепції В. фон Гумбольдта. Системне вивчення мов стало основним положенням для структурної лінгвістики. Трактатування мови як організму, що постійно

розвивається, еволюціонувало породжуючими граматики. Поняття синтезу звукової і внутрішньої форми стало основою обґрунтування дуалізму мовного знака.

Особливу еволюцію пройшла теорія “внутрішньої форми мови”. В Німеччині є декілька напрямків: психологічний, логіко-феноменологічний. Представники Європейського напрямку – неогумбольдтіанці розділяють суб’єктивно-ідеалістичну теорію пізнання в дусі І.Канта, І.Г.Фіхте, неокантіанської філософії, позитивізму. Як і І.Кант, вони стверджують існування об’єктивного світу, що не залежить від свідомості людини і впливає на її чуттєву сферу; набору певних категорій філософії, що становлять структуру пізнання і є формами мислення, а також те, що завдяки активності мови емпіричні факти, поділяючись на класи, вступають у просторові часові і причинно-наслідкові відношення.

В 60-80-х роках ХХ століття Європейське неогумбольдтіанство у деяких аспектах зближується з генеративною лінгвістикою, прагматикою, продовжуючи розробляти філософські категорії Канта [4, с.222]. Американський напрямок неогумбольдтіанства займається етнолінгвістикою, акцентуючи увагу на проблемах мови і культури, контрастивній лінгвістиці.

Таким чином, нами здійснена спроба проаналізувати філософські основи лінгвістичної концепції великого німецького вченого В. фон Гумбольдта, простеживши зв’язки гумбольдтської теорії з філософськими поглядами знаменитого німецького філософа І.Канта та з’ясувавши розвиток кантівських ідей суб’єктивізму і дуалізму, пізнання соціумом зовнішнього світу і самого себе.

Список використаних джерел

1. Алпатов В.М. История лингвистических учений: Учеб. пособие. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 368 с.
2. Амирова Т.А., Ольховиков Б.А., Рождественский Ю.В. Очерки по истории лингвистики. – М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1975. – 559 с.

3. Березин Ф.М. История лингвистических учений: Учебник для филол. спец. вузов. – М.: Высшая школа, 1984. – 319 с.
4. Грайс Г.П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. XVI. – С.217-237.
5. Гумбольдт В. фон. О сравнительном изучении языков применительно к различным эпохам их развития // Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – М.: Просвещение, 1964. – Ч. I. – С.73-85.
6. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человеческого рода // Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – М.: Просвещение, 1964. – Ч. I. – С.85-104.
7. Дешериева Т.И. Субъектно-объектные отношения в разноструктурных языках. – М.: Наука, 1985. – 168 с.
8. Кант И. Критика чистого разума // Соч.: В 6 т. – М., 1964. – Т.3. – С.118-541.
9. Мудрость тысячелетий. Энциклопедия. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 848 с.
10. Селічей П.О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові // Мовознавство. – 2001. - № 1. – С.24-33.
11. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А.Корнійчук, К.Тищенко, - К.: Основи, 1998. – 324 с.
12. Hawton H. Philosophy for Pleasure. – N. Y.: Fawcett Publications, inc. – 1959. – 192 с.

Summary

Modern linguistic advances, using postmodernism interpretative methodology, correlate with relevant problems of many sciences, which parti pris sought other goals. Their results are represented as synthesis of language study and philosophy, logic or psychology discourse, thereafter defining new prospects of world outlook paradigm analysis.

Thus, the analysis of linguistic views of W. von Humboldt based on Kant's theory is envisaged in the article.

Summing up Humboldt's contribution into the world science, the consequences of his ideas are interpreted in terms of modern linguistic trends which correlate with the aftermath of Kant.

Key words: interpretative methodology, postmodernism, discourse, world-out look paradigm.

Уманець Антоніна Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, зав. кафедри.